

TINISH BELGILARINING MA'NO FARQLASHDAGI O'RNI

Zaripova Hurmatoy Botir qizi,

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Ellikka'la fakulteti O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: zaripovahurmatoy714@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tinish belgilarining yozma nutqdagi ahamiyati, ularning gap mazmunini aniq ifodalashdagi o'rni hamda ma'no farqlashdagi vazifalari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, punktuatsiya qoidalarining savodli yozuvni shakllantirishdagi ahamiyati va zamonaviy yozma nutqdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: tinish belgisi, punktuatsiya, yozma nutq, ma'no, grammatika, savodxonlik, uslubiyat.

Kirish. Har qanday tilning boyligi va go'zalligi uning yozma hamda og'zaki nutqida namoyon bo'ladi. Og'zaki nutqda fikr ohang, pauza va talaffuz orqali ifodalansa, yozma nutqda bu vazifani tinish belgilari bajaradi. Shu sababli tinish belgilarisiz yozilgan matnni tushunish qiyinlashadi, ba'zan esa gapning mazmuni butunlay o'zgarib ketadi.

Hozirgi o'zbek yozuvida tinish belgilari soni 10 ta: nuqta, so'roq belgisi undov belgisi, vergul, qavs, tire, ko'p nuqta, nuqtali vergul, qo'shtirnoq. Ularning aksariyati 19- asr 2yarmida ayrim gaz. va toshbosma kitoblarning nashr etilishi bilan paydo bo'lgan.¹

Tinish belgilarining o'z o'rnida, me'yoriga muvofiq qo'llanishi nafaqat gap ma'nosini to'g'ri anglashga, balki matnning umumiy estetik ta'sirchanligiga xizmat qiladi. Shu jihatdan, maktab ta'limida, xususan, ona tili darslarida tinish belgilarini puxta o'rgatish dolzarb metodik masalalardan biri bo'lib qolmoqda.²

Mazkur mavzuni yoritishda bir qator tilshunos olimlar, metodistlar, ona tili o'qituvchilari va zamonaviy lingvodidaktik tadqiqotlar tahlil qilindi. Jumladan, N. Mahmudov, A. Jo'rayev, R. Xolboyeva singari olimlarning ona tili ta'limiga doir asarlarida tinish belgilarining grammatik va stilistik funksiyalari, ularni o'qitishdagi muammo va yechimlar keng tahlil etilgan.³

Tinish belgilaridan to'g'ri foydalanish savodli yozuvning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Chunki ular gaplarni bir-biridan ajratadi, fikrning tugallanganini bildiradi va matnning mazmunini aniq ifodalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, hozirgi kunda yozma

¹ Abdurahmonov G., Punktuatsiya o'qitish metodikasi, T., 1968; Nazarov K., O'zbek tili punktuatsiyasi, T., 1976.

² Mahmudov N., Jo'rayev A. —O'zbek tili: nazariy va amaliy kurs—Toshkent: O'zbekiston, 2022. —122-bet.

³ Xolboyeva R. —Ona tili o'qitish metodikasi—Toshkent: O'qituvchi, 2010. —94–103-betlar

YANGI O'ZBEKISTON: FANLARARO TADQIQOTLAR

MAYDONI

respublika ilmiy-nazariy konferensiya

muloqotning kengayib borayotgani punktuatsiya qoidalariga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda.

Tinish belgilarining yozma nutqdagi vazifasi. Tinish belgilarining asosiy vazifasi matndagi fikrni aniq, ravon va tushunarli ifodalashdir. Ular yozma nutqda ohang va pauzani ifodalab, gapning mazmunini to'g'ri anglashga yordam beradi.

Masalan, nuqta fikrning tugallanganini bildirsa, so'roq belgisi gapning so'roq ma'nosini anglatadi. Undov belgisi esa his-hayajon, buyruq yoki hayratni ifodalash uchun xizmat qiladi. Vergul gap bo'laklarini ajratib, mazmunning chalkashib ketishining oldini oladi.

Tilshunoslikda tinish belgilarining grammatik va uslubiy vazifalari alohida e'tirof etiladi. Grammatik jihatdan ular gap tuzilishini tartibga soladi, uslubiy jihatdan esa nutqning ta'sirchanligini oshiradi.

Tinish belgilarining ma'no farqlashdagi ahamiyati. Yozma nutqda tinish belgilarining o'рни juda muhim. Chunki ayrim hollarda birgina tinish belgisi gapning ma'nosini o'zgartirib yuborishi mumkin. Shu sababli punktuatsiya qoidalariga amal qilish yozma nutqning aniqligini ta'minlaydi.

Vergulning noto'g'ri qo'llanishi gapdagi fikrni chalkashtiradi. Nuqta esa bir fikrning tugallanganini bildirib, keyingi gapga o'tishni ko'rsatadi. So'roq va undov belgilari gapning maqsadini ifodalashda muhim rol o'ynaydi.

Tinish belgilari nafaqat grammatik vazifa bajaradi, balki matnning uslubiy ta'sirchanligini ham oshiradi. Ayniqsa, badiiy asarlarda undov, tire va ko'p nuqta belgilaridan keng foydalaniladi. Bu esa qahramonning ruhiy holatini yoki muallifning munosabatini ifodalashga yordam beradi.

Punktuatsiya va savodxonlik. Savodli yozish ko'nikmasini shakllantirishda punktuatsiya muhim o'rin tutadi. Tinish belgilarini to'g'ri qo'llay olgan o'quvchi fikrini ravon va tushunarli bayon qila oladi. Aksincha, punktuatsion xatolar matn mazmunining noto'g'ri tushunilishiga olib keladi.

Bugungi kunda maktab ta'limida tinish belgilarini o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ona tili darslarida o'quvchilarning punktuatsion savodxonligini oshirish uchun diktant, matn tahlili, ijodiy yozuv va interfaol mashqlardan foydalaniladi.

Bundan tashqari, internet va ijtimoiy tarmoqlarda yozma muloqotning ko'payishi ham punktuatsiya qoidalarini yaxshi bilishni talab qilmoqda. Chunki qisqa yozishmalar va noto'g'ri qo'yilgan tinish belgilari ba'zan fikrning noto'g'ri talqin qilinishiga sabab bo'ladi.

YANGI O'ZBEKISTON: FANLARARO TADQIQOTLAR MAYDONI

respublika ilmiy-nazariy konferensiya

Zamonaviy tilshunoslikda tinish belgilarining o'рни. Hozirgi tilshunoslikda punktuatsiya yozma nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Olimlarning fikricha, tinish belgilarining to'g'ri qo'llanishi til me'yorlariga rioya qilishning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir.

Zamonaviy ta'lim tizimida punktuatsiyani o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalar, multimedia vositalari va interfaol metodlardan foydalanish samarali natija bermoqda. Bu usullar o'quvchilarning mavzuni qiziqish bilan o'zlashtirishiga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tinish belgilari yozma nutqning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular gapning mazmunini aniq ifodalash, fikrni tartibli bayon qilish va ma'no farqlashda muhim vazifani bajaradi. Punktuatsiya qoidalariga amal qilish yozma nutqning ravonligi va savodxonligini ta'minlaydi. Shu bois har bir inson tinish belgilaridan to'g'ri foydalanishni puxta egallashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G'., Punktuatsiya o'qitish metodikasi, T., 1968; Nazarov K., O'zbek tili punktuatsiyasi, T., 1976.
2. Mahmudov N., Jo'rayev A. —O'zbek tili: nazariy va amaliy kurs—Toshkent: O'zbekiston, 2022. —122-bet.
3. Xolboyeva R. —Ona tili o'qitish metodikasi—Toshkent: O'qituvchi, 2010. —94–103-betlar.